

DUBRAVKA IVŠIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
divsic@ihjj.hr

O ORONIMIMA U ANTIČKIM VRELIMA (CRTICE IZ HRVATSKE PREDSLAVENSKE TOPONIMIJE)

U radu se obrađuju predslavenski oronimi, odnosno imena gora, gorskih lanaca i drugih uzvisina, na hrvatskome suvremenom i povijesnom prostoru. Cilj je opisati oronime posvjedočene u antičkim vrelima. Navode se antičke potvrde, ubikacija, etimologija, te zajedničke osobine ovako određene kategorije oronima.

1. Uvod

1.1. Najstariji sloj hrvatske toponimije naziva se predslavenskim i on obuhvaća sve toponime na hrvatskome tlu koji su kao toponimi nastali prije dolaska Slavena na ova područja. Predslavenski toponimi mogu potjecati iz poznatih (latinski, grčki), malo ili vrlo malo poznatih (drugi indoeuropski: keltski, „ilirski“¹) ili sasvim nepoznatih jezika (predindoeuropski). Neki od tih najstarijih toponima zadržali su imenski kontinuitet stoljećima i tisućljećima nakon nastanka. Pod imenskim kontinuitetom podrazumijeva se glasovni razvoj toponima unutar faza istoga jezika, te posuđivanje iz jednoga u drugi jezik.

Istraživanju predslavenskoga sloja hrvatskih toponima može se pristupiti iz dvije perspektive. Jedna je sinkronijska, kojoj je cilj saznati koji su suvremeni hrvatski toponimi predslavenskoga podrijetla te su pritom predmet interesa svi toponimi s kontinuitetom od pretpovijesti i antike do suvremenoga doba. U drugoj,

¹ Pod terminom „ilirski“ podrazumijevaju se indoeuropski predrimski jezici provincije Ilirik, koji nisu grčki i keltski. Dugo se smatralo da je ilirski jezik bio jedinstven, no u 2. pol. 20. st. pokazalo se da je vjerojatnije da se u Iliriku govorilo više jezika ili dijalekata. Matasović (1995: 89 bilj. 1) stoga predlaže termin „ilirički jezici“, čime bi se zacijelo najpreciznije opisao taj jezični kompleks. U ovome će se radu ipak upotrebljavati stariji termin, *ilirski*, s obzirom na njegovu uvriježenost, no, budući da mu pridajemo različit sadržaj nego u starijoj literaturi, ograđujemo se navodnicima.

povijesnoj perspektivi u središtu su interesa toponimi koji su postojali na hrvatskome tlu prije dolaska Slavena, bez obzira na to jesu li zadržali kontinuitet ili nisu. U hrvatskoj se toponomastici često ne razlikuju ove dvije perspektive, no one su metodološki različite.

1.2. Poznate kriterije za određivanje pripadnosti toponima predslavenskomu sloju iznio je Skok (1950: 256–260)². Njegovi su kriteriji kombinacija jezičnih i izvanjezičnih značajki, a služe da bi se nekomu današnjem toponimu odredilo podrijetlo. Ti se kriteriji ipak ne mogu nekritički primjenjivati. Skok je do njih došao sustavnom obradbom velikoga, ali ipak ograničenog broja toponima na hrvatskim otocima, što znači da se oni sustavnom obradbom većega broja toponima mogu potvrditi, ali i učiniti točnijima ili promijeniti. Smatramo da je za predslavenski sloj najvažniji kriterij rana posvjedočenost toponima, tj. posvjedočenost u antičkim vrelima. Za toponime posvjedočene u vrelima koja su nastala prije dolaska Slavena (okvirno do 6./7. st.) može se sa sigurnošću tvrditi da pripadaju predslavenskomu sloju. Imenovanja je oduvijek bilo, ali tek je manji dio imena iz ovih ili onih razloga bio i zapisan u najstarijim vrelima. Zapisivana su ona imena koja su bila „važnija“, koja su označavala značajnija naselja (u političko-me, ekonomskom, kulturno-povijesnom, religijskom ili drugom smislu), značajnije rijeke, uzvisine, otoke, dok imena „manje važnosti“, koja su zacijelo višestruko brojnija, nisu zapisana. U antičkim vrelima, dakle, nisu zabilježeni svi toponimi koji su tada ili do tada postojali, no oni koji jesu zabilježeni jedini su izravni pokazatelj o imenovanju u najstarija doba. Neki predslavenski toponimi prvi su put zabilježeni u srednjovjekovnim vrelima, a neki tek poslije, pa se za njih primjenjuju drugi kriteriji da bi im se odredilo podrijetlo.

Predslavenski toponimi dugi su niz godina predmetom mnogobrojnih istraživanja, filoloških, povjesničarskih, arheoloških, „iliroloških“, a u novije doba i onomastičkih. Ipak, radova koji sustavnije i potpunije tumače neki segment predslavenske toponimije razmjerno je malo. U ovome se radu, stoga, detaljnije obrađuje jedna malobrojna, ali onomastički zaokružena cjelina – predslavenska oronimija. Oronimi su općenito najmanje proučavani podskup toponima, pa ne čudi da nema posebne studije posvećene predslavenskim oronimima na hrvatskome tlu. U ovome radu sustavno se opisuju predslavenski oronimi potvrđeni u antičkim vrelima. Cilj je saznati koji su oronimi našega područja zabilježeni u antičkim vrelima, kojim oni onomastičkim slojevima pripadaju, koji od njih imaju kontinuitet u hrvatskome te postoje li razlike u poimanju oronima u antici i danas.

² Kriteriji su (1) najstariji potvrđeni oblik, (2) opetovanje toponima na širem prostoru, (3) identičnost dočetka, (4) identičnost osnove, (5) pripovijedanje o starim imenima, (6) ekonomska važnost mjesta označenoga toponimom i (7) leksički ostatci.

1.3. Zemljopisna su imena po svojoj prirodi najpostojaniji dio leksika. Ona su čvrsto vezana s mjestom koje imenuju, pa zato mogu preživjeti i po nekoliko seoba naroda i promjena jezika prilagođujući samo svoj lik. Među zemljopisnim imenima trajnija su ona koja imenuju veće i/ili (ekonomski) važnije objekte. To se odnosi posebno na prirodne zemljopisne objekte, velike rijeke i otoke, odnosno na hidronime i nesonime. Krahe (1964: 11–12) je i oronime, zajedno s hidronimima, ubrajao u najpostojanije toponime. Doista, bilo bi očekivano da su imena gora trajna, no to nije tako, za razliku od hidronima koji stvarno pripadaju najpostojanijemu imenskom sloju. Pokazalo se da je broj gora koje čuvaju svoja pradávná imena mnogo manji nego što je Krahe mislio (Schramm 1981: 11). Imenovanje gora i njihovih vrhova u bitnome je novovjekovni fenomen.³ U starija doba gore su zbog svoje slabe gospodarske iskoristivosti imale sekundarni značaj i često su se nazivale samo svojim generičkim imenom: gora, planina, brdo... (Wolf 1996: 401). Dok su rijeke i otoci prometno povezivali ljude, odnosno olakšavali promet, gore su razdvajale ljude, bile smetnja u prometu. Među suvremenim europskim oronimima mogu se pronaći takvi koji svoje podrijetlo vuku iz pretpovijesnih razdoblja, no njih je daleko manje nego hidronima, čak i ojkonima. Većina antičkih imena gora koja su danas u upotrebi u pravilu su moderna restauracija (Schramm 1981: 11 bilj. 16).

1.4. Antička su vrela, kako je već spomenuto, najsigurniji kriterij za određivanje pripadnosti predslavenskomu sloju. Unatoč tomu i s njima je potreban oprez. Ugrubo se antička vrela mogu podijeliti na tekstualna i epigrafska. Tekstualna vrela, djela antičkih grčkih i rimskih pisaca, do nas nisu došla u izvornom obliku već rukopisnom predajom. U prijepisima tekstova nerijetko je dolazilo do pogrešaka, koje su mogle biti uzrokovane oštećenošću izvornika, neznanjem prepisivača ili sl. Zbog toga ne možemo biti sasvim sigurni kako je antičko ime doista glasilo, pogotovo ako je posvjedočeno samo u jednome vrelu. Epigrafskim vrelima (ili natpisima) nazivaju se svi zapisi na čvrstim medijima poput kamena i metala i ona, što se tiče izvornosti zapisa, imaju prednost pred tekstualnima. No, i natpisi su s vremenom doživjeli mehanička oštećenja, pa su često čitljivi samo dijelovi, a ostatak se tek ponekad može više ili manje uvjerljivo restituirati.

Antička tekstualna vrela svode se na zapravo malen skup djela grčkih i rimskih pisaca u kojima se spominju toponimi. Pritom su geografska i historiografska djela najbogatija toponimima. Takva su primjerice *Geografija* grčkoga geografa i povjesničara Strabona (1. st. pr. Kr. / 1. st.) i *Geografska uputa* grčkog astronoma i geografa Klaudija Ptolemeja (2. st.). Među najznačajnija toponomastička vrela za

³ O ulozi brda i gora svjedoči i novija hrvatska oronimija: Šimunović (2007: 288) navodi da su se oronimi do 16. st. bilježili u pravno-povijesnim dokumentima kojima su se utvrđivale seoske ili oblasne granice, a brda su im bila vidljivi međaši. Nakon 16. st. na zemljovidima su ucrtavana brda i brdski lanci, ali su njihova imena rijetko zapisivana.

hrvatsko područje ubrajamo i *Naturalis historia* (Prirodoslovlje) uglednoga rimskog učenjaka Plinija Starijeg (1. st.). Općenito najviše toponima sadrže kasnoantički itinerariji, među kojima se opsežnošću posebno ističe *Kozmografija* nepoznatoga pisca iz Ravene, tj. Anonimnog Ravenjanina.

2. Izravno posvjedočeni oronimi

Oronimi su u antičkim vrelima zabilježeni na dva načina. Većina ih je zabilježena neposredno, upravo kao imena gora (na kojima se odvijala neka bitka ili sl. ili u geografskome opisu nekoga kraja). Takvi oronimi redovito stoje uz apelative *ὄρος* (u grčkim vrelima) odnosno *mons* (u latinskim). Drugi je način posredan – oronimi sadržani unutar drugih toponima, o čemu će biti riječi u trećemu poglavlju.

ADRION

Oronim posvjedočen kao Ἄδριον ὄρος kod grčkog geografa Strabona (1. st. pr. Kr./1. st.), u 7. knjizi njegove *Geografije*. Strabon u 5. poglavlju 7. knjige opisuje smještaj i običaje Delmata. Spominje da gora *Adrion* dijeli zemlju Delmata na dva dijela: jedan koji gleda prema moru, a drugi u suprotnome smjeru. Iza slijedi rijeka *Naro* (Neretva). Prema tome se opisu *Adrion* smješta na *Dinaru* (Tomaschek u RE I: 419, Bojanovski 1988: 373) iako je zamišljivo da Strabonove granice planine nisu identične današnjima.

Etimologija ovoga imena nije jasna. Mayer (I: 31; II: 2) je predložio povezivanje sa skr. *ádrī-* ‘brdo, stijena’ (usp. i iranski oronim *Παρυ-άδρης*, dosl. ‘bogat stijenama’), ali podrijetlo te indoirsanske riječi nije sasvim jasno (Mayrhofer I: 65), pa je i povezivanje s oronimom *Adrion* i eventualno izvođenje od nekoga praindoeuropskoga korijena nategnuto.

Spominjala se i mogućnost da je ovaj oronim izveden od iste (predindoeuropske) osnove kao i hidronim *Adrias* (Jadransko more). U srednjovjekovnim sholijama uz Juvenalove Satire⁴ stoji »*hadra, adra id est lapis, petra, saxosum enim est*« (sc. *Adriaticum mare*), a u sholijama uz Vergilijeva Georgika⁵ »*Hadriaticum mare dicitur vel ab Hadra civitate, quam alluit, vel ab hadra, id est petra*«. Iz tih se glosa iščitava da riječ (*h*)*adra* znači ‘stijena, kamen’, a Mayer smatra da bi mogla biti predindoeuropskoga podrijetla.

Tomaschek (RE I: 419) predlaže čitanje Ἄρδιον, i povezivanje s imenom plemena Ἀρδιαῖοι koje je u 4. st. pr. Kr. stanovalo u blizini. To povezivanje donosi sa

⁴ Mayer (II: 2) citira kao »Leydener und Pariser Iuvenalscholien, Sat. IV 40, Keller, ALL. 14, 435«.

⁵ Mayer (II: 2) citira kao »Scholia Bernensia D ad Verg. Georg. II 158, str. 992«.

sobom formalne komplikacije: etnonim je zabilježen s početnim V- (*Οὐαρδαῖοι*⁶, *Vardaei*⁷), s početnim S- (*Σαρδιαῖοι*⁸) i bez početnoga suglasnika (*Ἀρδιαῖοι*⁹, *Ἀρδειοί*¹⁰, *Ardayei*¹¹). Mayer i Krahe (v. Mayer II: 99) izvode etnonim od ie. **sword-* (lat. *sordēs* ‘prljavština, blato’, stvnj. *swarz* ‘crn’), sa značenjem ‘tamni’ (možda prema boji lica). Za oblike bez početnog suglasnika Mayer pretpostavlja grčko posredovanje, a očekivani „ilirski“ lik (sa **sw-* > *s-*) bio bi najslabije posvjedočeni *Σαρδιαῖοι*. Oblike s početnim V- Mayer (II: 99, 158) izvodi iz ie. varijante bez *s-mobile*. No *s-mobile* bi se u ovome indoeuropskom korijenu rekonstruirao samo na temelju ilirskoga etnonima.

ALBION / ALBIA / ALBANON

Strabon u 4. knjizi opisuje Cisalpinsku Galiju (sjevernu Italiju). Poglavlje začinje opisom Alpa. Navodi da su se Alpe ranije zvale i *Ἄλβια* i da se tako zove i gora koja se nalazi na području Japoda, *Ἄλβιον ὄρος*, koja se gotovo spaja s planinom *Ocra* (današnja planina Nanos u Sloveniji) i Alpama. U opisu Japoda u 5. poglavlju 7. knjige Strabon ponovno spominje istu goru, ali ju navodi u množini, *Ἄλβια*¹², možda zato što misli na planinski lanac, a ne pojedinačnu planinu. Ovdje donosi da je *Ocra* najniži dio onoga dijela Alpa koji se proteže od zemlje *Rhaetii* do zemlje Japoda. Tu se gore opet uzdižu i u zemlji Japoda zovu se Albijskima (*Albia*). Istu goru možda spominje i dva stoljeća mlađi grčki geograf, Klaudije Ptolemej. On u 2. knjizi svoje *Geografije*, u poglavlju u kojem opisuje Gornju Panoniju navodi *Ἄλβανὸν ὄρος*¹³, koja se proteže od granice Istre i Iliride paralelno do gorja *Bebii* (možda Velebit, v. niže). Ako je riječ o istoj planini kao kod Strabona, u oči upada različit sufiks.

Na temelju Strabonova i Ptolemejeva opisa smatra se da je riječ o današnjim planinama *Velika* i *Mala Kapela* (Bojanovski 1988: 373), možda i *Velebit* (Mayer I: 37), no, ponovno, kao i kod oronima *Adrion*, može se pretpostaviti da Strabonovo i Ptolemejevo shvaćanje planina nije bilo istovjetno suvremenomu.

Ovaj oronim Mayer (I: 37; II: 4) izvodi od osnove **alb-* ‘bijel’, za koju navodi da može biti „ilirska“ (od ie. **h₂elb^h-* ‘bijel’, usp. lat. *albus* ‘bijel’, grč. *ἀλφούς* ‘bijel’) ili predindoeuropska (u značenju ‘visok’ ili ‘planina’). Budući da su značenja blisko povezana, ‘bijel = snijegom pokriven’ – ‘visok’ teško je dati prednost

⁶ Strab. VII 5, 6; Ptol. II, 16, 5.

⁷ Cic. Ad. Fam. 5, 9, 2; Liv. epit. 56; Plin. III 143.

⁸ Dion C. frg. 49, 2.3.

⁹ Plb. II 11, 10. 12, 2; Strab. 5, 3. 5–12. fr. 4; Ap. III. 3; St. Byz. s. v. Ἄρδεα.

¹⁰ Ap. III. 10.

¹¹ Liv. 27, 30, 13.

¹² τὰ ὄρη πάλιν ἐν τοῖς Ἰάποσι καὶ καλεῖται Ἄλβια (Strab. VII 5, 2).

¹³ Ptol. II 14, 1.

jednoj mogućnosti. Ako je ipak riječ o izvođenju od indoeuropskoga korijena, pitanje je kojemu konkretnom indoeuropskom jeziku treba pripisati riječ.¹⁴

»ALMAN«

Goru u okolici *Sirmiuma* (danas Srijemska Mitrovica) spominje grčki povjesničar Dion Kasije (2./3. st.) u opisu delmatsko-panonskog ustanka (6. – 9. g.). Na gori koja se u akuzativu zove Ἀλμῶν¹⁵ utaborili su se vođe pobunjenika Baton Breučki i Baton Dezidijatski te planirali napad na Sirmij. Ista se gora spominje još dva puta u latinskim vrelima iz 4. st., u *Historia Augusta*¹⁶ i u Brevijariju rimskoga povjesničara Eutropija¹⁷. U tim se vrelima »Alman« spominje kao gora na kojoj je car Marko Aurelije Prob (3. st.) dao sagraditi vinograde. Riječ je o današnjoj *Fruškoj gori* u sjevernome Srijemu. Veći se dio nalazi u Vojvodini, a zapadni obronci sežu do Hrvatske.

Gora se uvijek spominje u akuzativu: grč. Ἀλμῶν i lat. *Almam* i *Alman* (prema grčkom), no, premda se uvriježilo nazivati ju *mons Almas*, nije sigurno kako je glasio nominativ, **Alma* ili **Almas*. I jedan i drugi odudaraju od očekivanih: **Ἄλμων* u grčkom, odnosno **Almus* u latinskom.

Prema Anreiteru (2001: 25) ovo je ime izvedeno od „panonskoga“ apelativa **alma-* < ie. **h₂el-mo-* ‘plodan’ (usp. lat. *almus* ‘koji hrani, rodan, plodan’), od ie. korijena **h₂el-* ‘hraniti’ (stir. *alid*, -ail ‘hraniti’, grč. *νεαλής* ‘svjež, snažan’, got. *alan* ‘odrasti’). Etimologija je formalno bez zamjerki, a Anreiter (*ibid.*) dodaje da ju uvjerljivom čini i činjenica da je kvaliteta tla čest motiv onimizacije kod mikrotoponima¹⁸ te da su padine Fruške gore i u stvarnosti plodne. Od istoga ie. korijena izvodi i Mayer (I: 39; II: 4), uz objašnjenje da je gora pošumljena, a padine su plodne.

ALPES DELMATICAE

U 11. poglavlju svojega djela *Naturalis historia* rimski prirodoslovac Plinije Stariji (1. st.) spominje **Alpes Delmaticae**¹⁹. U tome se poglavlju inače opisuju ra-

¹⁴ Zanimljivo je dodati da se u antici Britanija zvala *Albion*. To se ime smatra keltskim i također izvodi od ie. **h₂elb^h-* ‘bijel’ (Matasović 2009: 29).

¹⁵ ὄρος τι Ἀλμῶν (Dion C. 55, 30).

¹⁶ *Historia Augusta* kasnoantička je zbirka životopisa careva. (*Probus*) ipse **Almam montem** in *Illyrico circa Sirmium militari manu fossam lecta vita conseruit* (Hist. Aug. Prob. 18, 8).

¹⁷ *Probus ... opere militari Almam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit et provincialibus colendus dedit*, var. **Alman** (Eutrop. 9, 17); u grčkom prijevodu τὸ τε Ἄλμων καὶ τὸ Αὔρεον (ὄρε δὲ ἔστιν τὸ μὲν Σιρμίου τὸ δὲ ἐν Μυσοῖς).

¹⁸ Premda je nesporno da je kvaliteta tla česta motivacija, ona se češće izražava nekom konkretnijom značajkom tla nego samo općenitim „plodan“.

¹⁹ *duobus Alpes generibus pabula sua adprobant: Delmaticae Docleatem mittunt, Ceutronicae Vatusicum* (Plin. XI, 240).

zličite vrste kukaca, a na konkretnome mjestu Plinije opisuje vrste sireva. *Alpes Delmaticae* spominje jer s njih dolazi „dokleatski sir“.

Ovaj je oronim jezično jasan. Sastavljen je od latinskoga oronima *Alpes*²⁰, ime na najvišega europskog planinskog lanca, i latinskoga pridjeva *Delmaticae*, kojim se поближе određuje da se navedeno gorje nalazi na prostoru plemena *Delmatae* ili na prostoru rimske provincije *Delmatia*.

Prema Bojanovskom (1988: 373) *Alpes Delmaticae* su Velika i Mala Kapela, tj. isto što i *Albion* (v. gore). S druge strane, imajući na umu da s *Alpes Delmaticae* dolazi „dokleatski sir“, vjerojatnije je da *Alpes Delmaticae* valja smjestiti južnije, u područje ilirskoga plemena *Docleatae* (na prostoru današnje Crne Gore).

S obzirom na to da se u antici ime *Alpes* prenosilo i na druge (visoke) planine (usp. RE I: 1600), ne može se sa sigurnošću znati je li Plinije *Alpes Delmaticae* smatrao dijelom, tj. produžetkom alpskoga planinskog lanca ili je metonimijskim prenošenjem tako nazvao gorje na području provincije *Delmatia*.

ΒΕΒΙΑ / BIBLIA

Kod Ptolemeja se u opisu Gornje Panonije spominje i gorje *Bebia*. U tekstu stoji *μέχρι τῶν Βεβίων ὀρέων καὶ τοῦ ὀρίου τῆς κάτω Παννονίας*²¹, s rukopisnim inačicama *Βεβίων*, *Βιβλίων*, *Βαίβια* (Cuntz 1923: 73). Ime je u množini, što upućuje na to da je riječ o planinskome nizu. Ptolemej opisuje da se ovo gorje nalazi istočno od *Ἄλβανὸν ὄρος*, na granici Gornje Panonije i Dalmacije i u blizini granice s Donjom Panonijom. Prema tome su opisu istraživači smatrali da je riječ o Velebitu, Kozari ili planinama između Velebita i Kozare²².

Što se tiče etimologije, Mayer (I: 83) je pomišljao na vezu s rimskim antroponimom *Baebius*, s obzirom na to da je Oktavijanov vojskovođa *Baebius* doživio poraz 44. g. pr. Kr. od Delmata. Postavlja se pitanje bi li Rimljani zvali planinu tako da ih podsjeća na poraz.²³

Oronim se povezivao i s lat. *bivium* ‘raskršće’ (Müller u Mayer I: 83), no takvo tumačenje zacijelo treba odbaciti (Cuntz 1923: 73).

²⁰ *Alpes* je u latinskome posuđenica iz nekoga indoeuropskog ili predindoeuropskog jezika. Za etimologiju usp. oronim *Albion*.

²¹ Ptol. II 14, 1.

²² Literatura u Bojanovski 1988: 375. On sam smatra da je to možda lanac Grmeč, Srnetica, Lisina, Vlašić.

²³ Sličan je problem s imenovanjem ceste *Salona – Andetrium* koja se zove *Gabiniana*. Dugo se smatralo da je nazvana po Cezarovu legatu Aulu Gabiniju koji je doživio težak poraz od Delmata 48./47. g. pr. Kr. u dolinama Vrbe i Čikole. Raspravljalo se o tome je li on izgradio cestu ili je cesta nazvana njemu u spomen. U novije doba smatra se da je cesta nazvana po nekoj drugoj osobi koja je nosila gentilicij *Gabinus* ili čak **Gabinianus*, jer nije vjerojatno da bi se Rimljani imenom prisjećali poraza (usp. Bojanovski 1974: 131 i bilj. 5).

CLAUDIUS

Goru **Claudius** spominju rimski povjesničar Velej Paterkul (1. st.)²⁴ i Plinije Stariji²⁵. Velej Paterkul ju spominje u opisu delmatsko-panonskoga ustanka. U lje-to 7. g. Tiberije je ratovao s Breucima između Save i Drave, a neki su se pobunje-nici sklonili na goru *Claudius*. Plinije pak oronim spominje u opisu Panonije. Kaže da su ispred gore *Scordisci*, a iza nje *Taurisci*, iz čega se iščitava da je ona prirodna granica između ta dva (keltska) plemena (Domić Kunić 2006: 74). Iz ovih se vrela saznaje samo to da se gora *Claudius* nalazila između Save i Drave. Ime bi se moglo odnositi na slavonsko gorje koje okružuje Požešku kotlinu: Papuk, Psunj, Krndiju, Dilj, Ravnu goru i Požešku goru, tj. na jedini brdoviti dio Slavonije²⁶. Oslanjajući se na Veleja Paterkula predložen je i zapadniji smještaj: oko Varaždina (Mayer I: 192), zatim Moslavačka gora ili Kalničko gorje (Matijašić 2009: 171).

Najjednostavnije bi bilo ime planine povezati s rimskim antroponimom *Claudius*. Gentilicij vojskovođe Tiberija (kasnijeg cara) bio je *Claudius*, pa je možda Velej Paterkul goru nazvao po njemu. Takvo imenovanje bilo bi uvjerljivije da je oronim izveden od antroponima nekim sufiksom, npr. **Claudianus*.

Mayer (I: 192; II: 62) je predlagao izvođenje od ie. **kel(H)*- ‘dizati se uvis’ (usp. lat. *celsus* ‘uzvišen’, *collis* ‘brdo’, steng. *hyll* ‘id.’, lit. *kálnas* ‘id.’, latv. *kaĺns* ‘id.’), ali tada završni dio imena ostaje nejasan.

MASSARON

U opsežnome djelu talijanskoga isusovca iz 18. st. Danielea Farlatija *Illyricum sacrum* nalaze se i životopisi svetoga Dujma, mučenika iz Salone koji je živio u 4. st. U tim se životopisima spominje gora **Massaron**²⁷, pod čijim su padinama pokopana tijela mučenika ubijenih jer su se pobunili zbog hapšenja biskupa Dujma. Potvrde iz Farlatija nedvojbeno upućuju na goru koja je današnji *Mosor*. Međutim, premda je sveti Dujam živio u antici, njegovi su životopisi mlađi. Najstariji u kojem se spominje *Massaron* potječe iz 11. st. (Bulić 1919: 18). Inače je ovaj oronim zabilježen i u drugim srednjovjekovnim vrelima: *infra Montes Massari* (1078., sumnjiv dokument), *a monte Massaro* (1390.), *mons Massarus* (Toma Arhiđakon), te kao ojkonim: *nomina servorum de Masaro* (852., Trpimirova darovnica), *terrae in Massaro* (1080. darovnica Petra Crnoga), *totum Mazarum* (1185.,

²⁴ *Claudius mons* (Vell. II 112).

²⁵ *mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci* (Plin. III 148).

²⁶ U literaturi se ova ubikacija iznosi pomalo neprecizno. Prema Šašel Kos (1986: 185) *mons Claudius* nije ubiciran, a možda se odnosi na brdovito područje zvano Papuk. Domić Kunić (2006: 74, 97) isto gorje naziva »požeške gore«.

²⁷ *ad radices Massaron montis* (Farlati I 415); *ad radices Massaron (mons ita vocatur)* (Farlati I 417); *ad radices montis Massari* (Farlati I 419); *ad radicem montis, qui Graece Tebron, Latine Massaron dicitur* (Farlati I 420); *ad radices Massaron* (Farlati I 425).

1207.).²⁸

Druga antička potvrda ovoga oronima možda je u Kozmografiji Anonimnog Ravenjanina²⁹. U nabranjanju dalmatskih *civitates* on spominje *Unione id est Musaro*³⁰. Smještaj bi odgovarao Mosoru, ali Ravenjanin je vjerojatno spomenuo ime naselja (na planini, možda putne postaje), a ne ime same planine. To bi naselje moglo biti smješteno na padinama Mosora u Srednjim Poljicama, možda na položaju današnjega naselja Sitno (Čače 1995: 67). Ako se u Ravenjaninovu zapisu krije ovaj oronim, tada ga zacijelo treba popraviti u **Mas(s)aro**.

Mayer (I: 221; II: 76) ovo ime izvodi sufiksom *-r* (usp. i Skok 1920: 32) od ie. **meg'h₂*- 'velik' (grč. μέγας, skr. *máhi*, stnord. *mjok* 'vrlo', het. *mekk*- 'mnogo'), no Katičić (1976: 175) ovu etimologiju ubraja u one sumnjive vrijednosti.

Današnje ime te planine, **Mðsor**³¹, **Mòsor**³², sačuvalo je imenski kontinuitet. Posuđeno je prije slavenske promjene *ǣ* > *o*³³, što znači da spada u najstarije posuđenice. Ako je posuđeno iz vulgarnolatinskoga, očekivano bi bilo duljenje u otvorenoj penultimi (**Mæssāru*- > **Mæssāru*-), ali ono izostaje³⁴. Uz to duljenje rezultat u hrvatskome bio bi **Mosar*. Kod tako ranih posuđenica inače dolazi i do prilagodbe roda prema hrvatskom (usp. Tekavčić 1976: 50), pa se rano posuđeni nesonimi, hidronimi i ojkonimi slažu u rodu s hrv. imenicama *otok*, *rijeka*, *grad*. Očekivano bi bilo da je tako i kod oronima. Međutim, oronim *Mosor* u hrvatskome nije ženskoga, već muškoga roda.

Iz dosad iznesenoga slijedi da suvremeni oronim vjerojatno odražava kontinuitet iz predslavenskoga razdoblja, ali antičke potvrde nisu sigurne: prva zacijelo nije iz antike, za drugu nije sigurno kako je glasila.

Postoje i drugi geografski objekti koji nose ime *Mosor*: *Mosor* je ime planine i sela u Bosni (kod Travnika), ime sela u Crnoj Gori (ARj s. v. Mosor), ime planinskoga vrha na Suvoj Planini u Srbiji, a izvedenica *Mosorje* ime je zaselka u Hercegovini.³⁵ Nije jasno jesu li svi ovi toponimi međusobno povezani. Ako su istoga postanja kao i oronim koji se ovdje obrađuje, tada bismo mogli pretpostaviti da i oni čuvaju imenski kontinuitet iz predslavenskoga razdoblja, tj. da su svi posuđeni upravo kao toponimi iz „ilirskoga“ (uz posredništvo vulgarnolatinskoga). Međutim, s obzirom

²⁸ Potvrde prema Skok 1920: 32, Holzer 2007: 116, Jireček I: 62.

²⁹ Datacija Kozmografije nije sigurna, obično se smješta u 6. ili početak 7. st.

³⁰ An. Rav. IV, 16 (209, 6), var. *Umone*. O mogućim čitanjima usp. Mayer I: 236 i Čače 1995: 30 bilj. 92.

³¹ HER s.v. mosor.

³² ARj VII: 18, posvjedočeno od 19. st.

³³ Detaljan glasovni razvoj u Holzer 2007: 116–117.

³⁴ Vokalizam je isti kao u *Kòtor* < *Cattaru*-.

³⁵ S osnovom *Mosor*- postoje još i toponimi *Mosorovac* (zaselak u Bosni u okolici Tuzle) i *Mosorovići* (selo u Bosni u okolici Tuzle), no oni su zacijelo antroponimskoga postanja.

na proširenost, vjerojatnije je da je u slavenski posuđen apelativ kojim su se zatim imenovala gore i sela, odnosno da je u ovim suvremenim toponimima očuvan stari apelativ, možda „ilirskoga“, a možda drugoga podrijetla.³⁶

ULCIRUS

Na jednome od natpisa koji je bio zapisan na kamenu ugrađenome u toranj splitske katedrale stoji *Ti(berius)... [viam] ... munit ad imum montem Ditionum Ulcirum per milia passuum a Salonis LXXVIID P. Dollabella leg(ato) pro pr(aetore)*³⁷. Spominjanje cara Tiberija i legata Publija (Kornelija) Dolabele omogućuje datiranje natpisa u 1. st. Na tome se natpisu spominje *mons Ulcirus*, planina u području plemena *Ditiones*. Za to se pleme smatra da je obitavalo u području rijeke Une, na zapadu su im bili Japodi, na sjeveru i sjeveroistoku Mezeji, na istoku i jugu Delmati. Granicu prema Delmatima činio je upravo *mons Ulcirus* (Bojanovski 1974: 204, 211). Ta je gora vjerojatno današnja (*Vilica*), planina koja razdvaja Bosnu od Dalmacije (Bojanovski 1974: 204).

Prema Skoku (1920: 33) i ovaj je oronim izveden „ilirskim“ sufiksom *-r*. Kao osnovu za izvođenje Mayer (I: 348; II: 120) navodi ie. riječ za ‘vuka’, **ulkwō-* (hrv. *vûk*, lat. *lupus*, lit. *vilkas*, skr. *vŕka-*, got. *wulfs*). Imenovanje gora po životinjama uobičajeno je. Skok kao primjer s istom motivacijom imenovanja navodi brdo *Vučjak* na Velebitu.

U teoriji, moguće je i izvođenje od drugog ie. korijena, **welk-* ‘mokar, vlažan’ (usp. stir. *folc* ‘bujica’, latv. *valks* ‘vlažan’, stvnj. *welh* ‘mek, vlažan’), koji bi u praznini **wlk-* također mogao dati **ulk-* (< **wulk-*, usp. Anreiter 2011: 139–140). U tome slučaju motiv za imenovanje bio bi sličan kao u današnjem imenu ove gore, *Ilica* (od psl. **jlbъ* ‘glina, blato’).

3. Oronimi u imenima postaja

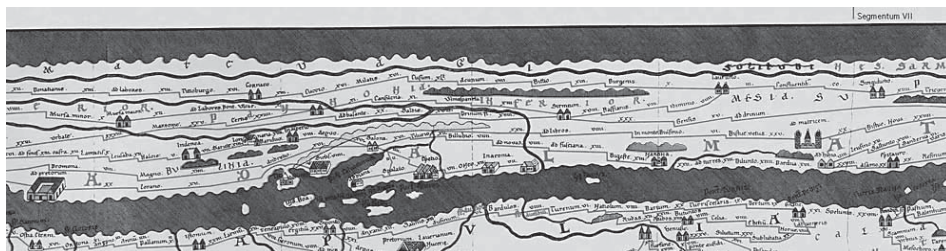
Rimske su ceste jedna od blagodati koje je rimska vlast sa sobom donijela i na naše prostore. One su za Rim imale veliku stratešku važnost. Rimljani su svoju cestovnu mrežu bilježili u itinerarije, tekstualne ili slikovne prikaze putova, postaja i naselja.³⁸ Najznačajniji su itinerariji Antoninov (vjerojatno iz 3. st.), Jeru-

³⁶ U ostalim slavenskim jezicima zabilježeni su apelativi (gluž. *mosor* ‘ožiljak, čvoruga, kvržica’, slč. *mosúr* ‘panj’, sln. *mósar* ‘posuda za vino’) i toponimi (stukr. *Мосоръ* ime sela u Volinju, *Мосори* ime zemljišta u Volinju) koji se svode na psl. **mosorъ*. Za praslavensku se riječ smatra da je posuđenica iz stvnj. *masar* ‘kvrčgava izraslina na drvetu (javoru); javor; posuda za piće napravljena od javora’ (ESSJ XX: 21). Možda se toponimi s likom *Mosor-* mogu povezati s tim slavenskim germanizmom.

³⁷ Natpis je pronašao Theodor Mommsen i objavljen je više puta; CIL III 3198 = 10156b = ILS 5829, usp. Bojanovski 1974: 17, 39; Miller 1916: LXXIV.

³⁸ Mrežu rimskih cesta na našem tlu sustavno je i praktički u cjelini istraživao Ivo Bojanov-

zalemski (iz 4. st.) i Kozmografija Anonimnog Ravenjanina³⁹, te slikovni itinerarij – *Tabula Peutingeriana*⁴⁰.

Slika 1: Dio *Tabule Peutingeriane* koji obuhvaća današnji hrvatski prostor

Zemljopisna imena na itinerarijima latinska su ili latinizirana. Potpuno su latinska ona imena koja su izvedena latinskim sufiksima (to su tipično predijalna imena, bez obzira na to odakle izvorno potječe antroponim) ili ona koja u sebi sadržavaju latinske riječi. Latinizirana su imena ona koja nisu razumljiva unutar latinskoga, ali sadržavaju latinske flektivne nastavke ili latinske prijedloge (kad je ime postaje određeno odnosom prema drugome mjestu).

Oronime sadržava tek nekolicina imena postaja. Takvi su:

AUREUS MONS

U Antoninovu itinerariju zabilježena je dvostruka postaja u Donjoj Panoniji *ad Novas et Aureo monte*⁴¹. Postaja se nalazila na cesti *Aquincum – Mursa* između *Murse* (Osijek) i *Antianae* (Popovac). Isto se mjesto spominje i u *Notitia dignitatum*⁴². Postaja je možda bila na mjestu današnjega naselja Kamenac kod Kneževih Vinograda u kojem su pronađeni ostatci utvrđenoga naselja i nekropole iz rimsko-goda ili na mjestu susjednoga naselja Kotlina na obroncima Banske kose.⁴³

ski u 2. pol. 20. st. On je u monografiji *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji* (= Bojanovski 1974) te u više radova s naslovom „Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji“ opisao trase rimskih cesta s obzirom na arheološke nalaze, natpise i podatke iz kasnoantičkih itinerara i pritom donio niz novih i potvrde ili ispravke starijih ubikacija.

³⁹ v. bilj. 29.

⁴⁰ Srednjovjekovna reprodukcija antičke karte. Datacija izvornika ove karte nije sigurna, no smatra se da je od 4. do 6. st. karta doradivana i unaprjeđivana (v. Miličić 2010: 166).

⁴¹ It. Ant. 243, 6.

⁴² *Praefectus legionis sextae Herculeae cohortis quintae partis superioris Aureo monte* (Not. dign. occ. 32, 45).

Notitia dignitatum (Popis službi) rimski je ilustrirani rukopis u 2 dijela. U njemu se ocrta va karnorski poredak u bitci i administrativnoj strukturi, ali datacija i svrha djela nisu sasvim poznati.

⁴³ Ondje je zasad pronađen samo rimski novac iz razdoblja od 2. do 4. st. (Gračanin 2011: 41, 43).

Iz imena postaje može se zaključiti da je ona dobila ime po planini na kojoj se nalazila, *Aureus mons*. Ime te planine u potpunosti je latinsko, moglo bi se prevesti kao ‘zlatna gora’. Smještaj bi odgovarao *Banskoj kosi*, jedinoj uzvisini u tome dijelu Panonije. Pridjevom *aureus* ‘zlatan’ možda se opisuje neka vidljiva karakteristika planine, npr. zlačani odsjaj pri određenoj sunčanoj svjetlosti ili zlatna boja žita zasađenoga na obroncima, ili se pridjev upotrebljava u prenesenome značenju i općenito upućuje na plodnost gore.⁴⁴

MONS BULSINIUS

Postaja na gori **Bulsinius** zabilježena je na *Tabuli Peutingeriani*⁴⁵ i vjerojatno kod Anonimnoga Ravenjanina⁴⁶. Na *Tabuli* je ispod imena postaje nacrtana planina, ali nije nužno da se taj crtež odnosi upravo na ovu postaju. Postaja je bila smještena na planini Tušnici, na tromedi Buškoga blata, Livanjskog i Duvanjskog polja (Čače 1995: 53), a *mons Bulsinus* je prema tome planina Tušnica.

Kao korijen⁴⁷ ovoga oronima Mayer (I: 100; II: 30) je pretpostavljao „ilirsko“ **buls-*, **bulz-* ‘balvan, greda’ od ie. **b^helg-* ‘greda’ (usp. rus. dij. *болозно* ‘greda’, stvnj. *balko* ‘balvan, greda’ < ie. **b^holg-*). U nekim se etimološkim rječnicima ne razlikuju ie. **b^holg-* ‘greda’ i ie. **b^holg^h-* ‘jastuk, kožnata vreća’⁴⁸. Ova se imenička osnova izvodi od ie. **b^helg^h* ‘nateći, napuhnuti se’.

Slika 2: Odsječak *Tabule* na kojem se vidi postaja *In monte Bulsinio*

Uz pretpostavku da je semantička motivacija prihvatljiva, formalno lik oronima upućuje na ie. korijen u praznini, **b^hlg-* i satemski odraz ie. **g'*. Navedeni ie. korijeni nisu posvjedočeni u praznini u drugim jezicima.

Mayer (I: 100) je oronim smještao na goru Bužanin (u BiH, gora susjedna Tušnici) i smatrao je da je u imenu **Bužanin** očuvano predslavensko ime, no to je na-

⁴⁴ Pridjevom ‘zlatan’ opisuje se i Požeška kotlina – Zlatna dolina (*Vallis aurea*). To je područje, baš kao i područje u koje se smješta *Aureus mons*, poznato po plodnosti tla i po vinogradarstvu.

⁴⁵ *In monte Bulsinio*.

⁴⁶ *Montebulsi* (An. Rav. IV, 16 (211, 16)), popravljaju se u *Monte Bulsi[nio]*.

⁴⁷ Sufiks bi bio *-inimum*, kao npr. u *Corinium* (današnji Karin), v. Skok 1920: 40.

⁴⁸ Od potonjega je hrv. *blàzina* ‘uzglavlje, jastuk’, stprus. *balsinis* ‘jastuk’, stir. *bolg* ‘vreća, trbuh, mijeh’, av. *barəžis* ‘jastuk’, steng. *belg* ‘trbuh, vreća’.

tegnuto s obzirom na formalne poteškoće. Naime, Mayer je smatrao da je *Bulsinius* analizirano kao *Buls-inius*, te da je u hrvatski posuđena samo osnova *Buls-*, na koju je zatim dodan slavenski sufiks *-janinъ* (za tvorbu etnika). Pritom ozvučenje *s > z* ostaje neobjašnjeno. Također, neočekivano je posuđivanje samo osnove, s obzirom na to da se imena u pravilu posuđuju cijela. Prema tome, oronim Bužanin mogao bi eventualno biti izveden od supstratne riječi s istom osnovom kao oronim *Bulsinius*, no i dalje ostaje problem ozvučenja *s > z*. Vjerojatnije je, stoga, da za oronim Bužanin treba pretpostaviti neku drugu etimologiju.

U ova dva primjera ime gore saznajemo iz imena postaja, a u imenima postaja izravno je naznačeno da je riječ o gori pomoću latinske riječi *mons* ‘planina, gora’. *Aureus* i *Bulsinius* zapravo su jedina sigurna dva oronima u ovoj kategoriji, no moguće je da se oronimi kriju i u drugim imenima postaja.

IN ALPERIO

Postaja **In alperio** zabilježena je samo na *Tabuli Peutingeriani*. Ispod imena postaje nacrtana je dvostruka kućica, a ispod nje brda. Postaja se nalazila na cesti *Servitium – Salona*, 8 mp od *Aequuma*. Bojanovski (1974: 123–124) ju smješta 3 km južnije od Vagnja (BIH), na planinskom prijevoju. Taj se prijevoj nalazi između Dinare i Kamešnice.

Slika 3: Odsječak *Tabule* na kojem se vidi postaja *In alperio*

Ime postaje složeno je od lat. prijedloga *in* ‘u, na’ i nejasnoga drugog dijela. U njemu Bojanovski (1974: 105) naslućuje vezu s oronimom *Alpe*, te za ime postaje pretpostavlja možebitno apelativno značenje, ‘na planini’. Pretpostavka Bojanovskoga nije dokaziva, ali ako je točna, tada nije riječ o oronimu, već o predrimskoj riječi za ‘planinu, goru’. Gora na koju se odnosi bila bi vjerojatno Kamešnica. Imajući u vidu da je postaja bila smještena na planinskome prijevoju, za apelativno značenje nije nužno pretpostavljati samo ‘planina’, moglo je biti i ‘prijevoj’. Još je jedna teoretska mogućnost: *Alperiu-* nije apelativ, već toponim, tj. oronim koji imenuje planinu ili planinski prijevoj. Na to da je riječ upravo o oronimu, a ne o nekome drugom toponimu mogao bi upućivati latinski prijedlog *in* (usp. dalje).

Kao što je već spomenuto, ta je kategorija oronima malobrojna, no možda ju smijemo indukcijom proširiti. Imenima postaja *In monte Bulsinio* i *In alperio*

zajednički je latinski prijedlog *in* 'u, na'. Taj prijedlog u latinskome označuje niz prostornih i vremenskih odnosa, ali u rimskim itinerarima načelno se upotrebljava kad se označuju gore, stijene, planinski prijevoji. Iz Millerove sažete analize označavanja prostornih odnosa na *Tabuli Peutingeriani* (v. Miller 1916: XLVII–XLVIII) saznaje se da se na *Tabuli* upotrebljavaju dva latinska prijedloga: *ad* 'uz, kod, do' i *in* 'u, na'. Prijedlog *ad* znatno je češći i označuje uglavnom novosagrađene postaje, zbog čega se obično lako razaznaje podrijetlo imena. Taj se prijedlog upotrebljava uz (1) rijeke, vrela, zdence, (2) planine i stijene, (3) miljokaze, (4) kamene spomenike i kipove, (5) istaknute građevine, (6) poštanske i carinske postaje, (7) gostionice, (8) upadljive biljke i životinje. U Millerovim se primjerima vidi da se za planine, planinske prijevoje i stijene uz prijedlog *ad* upotrebljava i prijedlog *in*, te da se prijedlog *in* ne upotrebljava uz druge spomenute kategorije. Na temelju toga pretpostavljamo da bi postaje koje sadržavaju prijedlog *in* mogle sadržavati i oronim.

INARONIA

Na našem se području nalazi još jedna postaja koja sadržava prijedlog *in*, postaja **Inaronia** zabilježena na *Tabuli*. Postaja se nalazila na obalnoj cesti od *Salone* prema jugu, 12 mp iza *Oneuma* (Omiš). Budući da je na drugim mjestima zabilježeno *Aronia*⁴⁹, ime s *Tabule* valja rastaviti na *In aronia*, tj. *in Aronia* (Čače 1995: 27). Postaja *Aronia* obično se izjednačavala s današnjom Makarskom (v. npr. Miletić 2010: 321), a Čače (1995: 27) ju je smjestio u predio između Omiša i Makarske, preciznije Zadvarje–Brela (Čače 1995: 75), između uvale Vrulja i velikoga koljena Cetine (Čače 1995: 73). Ako je točna smjela pretpostavka iznesena u prethodnome odlomku, prijedlog *in* ne upućuje na blizinu mjesta *Aronia*, nego bi označavao da je *Aronia* uzvisina na kojoj se postaja nalazila, možda planinski prijevoj. To bi se možda slagalo s ulogom Aronije za koju je Čače (1995: 74–75) smatrao da je imala strateški prometni položaj, tj. da se s toga mjesta nadziralo važno čvorište oko prijevoja u Dupcima i kod velikoga koljena Cetine sa strateški ključnim Zadvarjem.

IN(I)CERO

Mjesto **Incero** / **Inicero**⁵⁰ nalazilo se u Panoniji na cesti *Mursa – Siscia*, možda na mjestu današnje Treštanovačke gradine u blizini Tekića sjeverno od Požege (Gračanin 2011: 33). Koliko nam je poznato, nije predložena etimologija toga imena. U teoriji, mogla bi sadržavati latinski prijedlog *in*.

⁴⁹ *Aronia id est Mucru* (An. Rav. IV 16 (209, 1)) i An. Rav. V 14 (380, 5).

⁵⁰ *Incero* (It. Ant. 260, 5); *Inicero* (It. Ant. 265, 8).

4. Oronimi izvedeni od drugih onima

Ponekad je u antičkim vrelima potvrđen neki toponim koji u tome obliku nema kontinuitet, ali od njega izvedeno ime čuva kontinuitet. U treću skupinu ubrajamo suvremene hrvatske oronime predslavenskoga postanja koji nisu zabilježeni u antici kao oronimi nego u drugome obliku.

Osim dva oronima koji slijede, postoje i drugi suvremeni oronimi za koje se smatra da imaju kontinuitet od predslavenskoga razdoblja⁵¹, no njihovi prethodnici ni u kakvom obliku nisu zabilježeni u antičkim vrelima.

DINARA – DINDARI(I)

Ime najviše hrvatske planine Dinare povezuje se s antičkim etnonimom *Dindari* (Mayer I: 123). Pleme *Dindari* obitavalo je u srednjem Podrinju (Bojanovski 1988: 181), što ih zapravo smješta daleko od planine Dinare kojoj su navodno dali ime. Ako Dinaru shvatimo u širem smislu, kao cijelo Dinarsko gorje, tada su *Dindari* bili smješteni eventualno uz rub Dinarskoga gorja. U tome slučaju, trebalo bi pretpostaviti da se ime *Dindarā* vezivalo uz cijeli planinski lanac, a da je sačuvano samo na krajnjem zapadu.

Pleme *Dindari(i)*⁵² spominju Plinije Stariji i Ptolemej⁵³, te jedan natpis pronađen u Skelanima (na Drini)⁵⁴. Etnonim bi se prema Mayeru (I:123; II: 38) izvodio od ie. **dend^hu-* ‘brdo’ (stir. *dind* ‘brežuljak, uzvisina, utvrđeno mjesto na povišenome’, frig. oronim *Δίνδυμος*, stnord. *tindr* ‘šiljak, vrh, zub’, steng. *tind* ‘šiljak, zubac’). Germanske riječi navedene kao usporednice vjerojatno su srodne s ie. **h₁d-nt-* ‘zub’ (< ‘onaj koji jede’), što znači da germanske riječi ne pripadaju ovamo, te da su jedine usporednice staroirska riječ i frigijski oronim. Anreiter (2001: 17) također povezuje etnonim *Dindari* s navedenim usporednicama, ali pretpostavlja da je etnonim postao od oronima **dindarā* < **dindwarā*. Promjena **ē* > *ī* ispred nazala (**dēnd^h-* > *dīnd-*) bila bi zajednička „panonskomu“ i „ilirskomu“. Skok (1920: 31) i u ovome oronimu vidi sufiks *-r-*.

Suvremeni oronim **Dinara** zabilježen je od 17. st. (ARj II: 404). Unutar hrvatskoga riječ sasvim odgovara kategoriji izvedenica na sufiks *-ara* koje sve imaju kratkouzlazni naglasak na trećem slogu od kraja (usp. Babić 2002: 130), kako je i Mayer (I: 123) primijetio, jedino nije jasno od koje osnove bi bila izvedena. Povezivanje s antičkim etnonimom *Dindari* nije jednostavno. Za suglasničku skupinu

⁵¹ Npr. Moseć, Vaganj, v. Šimunović 2009: 110, 285.

⁵² Iz potvrda se ne može jednoznačno zaključiti kako je glasio etnonim, usp. sljedeće dvije bilješke.

⁵³ *Dindari* (Plin. III, 143); *Δινδάρτοι*, var. *Δίνδαροι* (Ptol. II, 16, 5).

⁵⁴ *pri[nceps civ(itatis)] | Dinda[r(i)or(um)]* (v. Patsch 1909: 156). Natpis ne rješava problem završetka *-ii* (grč. *ioi*) ili *-i* (grč. *oi*), s obzirom na to da se završetak ne može pročitati.

-*nd-* Mayer (II: 202) kaže da je povremeno pod naglaskom već u „ilirskom“ prelazila u -*nn-*. Ta je promjena zapravo *ad hoc*⁵⁵, a i kronologija je upitna. Jednačnije -*nd-* > -*nn-*⁵⁶ trebalo bi pripisati „ilirskomu“ jeziku (jer se skupina -*nd-* inače čuva u romanskome) i to valjda nakon što je etnonim zabilježen u vrelima, dakle iza 2. st. To bi značilo da je hrvatsko ime preuzeto ili izravno iz „ilirskoga“ jezika ili da je ime ponovno posuđeno iz „ilirskoga“ u vulgarnolatinski, odnosno romanski, nakon te promjene (jer u vrelima nije zabilježena). Ako je riječ stara posuđenica, samoglasnici u hrvatskom liku upućuju na to da su u liku koji je izvor za posuđivanje samoglasnici -*i-* i -*a-* u prvome i drugom slogu bili dugi⁵⁷. Kratko-uzlazni naglasak u hrvatskome objašnjava se analogijom prema već spomenutoj kategoriji hrvatskih izvedenica na -*ara*. Druga je mogućnost da je riječ o mlađoj posuđenici iz romanskoga (nakon slav. *i* > *ь*, *ǎ* > *o*, tj. nakon 9. st.), ali i tada ostaje neobjašnjeno -*nd-* > -*n(n)-*.

Iz ovoga slijedi da je sličnost oronima *Dinara* i etnonima *Dindari* samo površna, te da oronimu *Dinara* vjerojatno treba tražiti drugu etimologiju.

PROMINA – PROMONA

Drugi današnji hrvatski oronim za koji se smatra da potječe od onima zabilježenoga u antici je *Promina*, planina između Drniša i Knina. Smatra se da je taj oronim u vezi s imenom antičkoga naselja *Promona*⁵⁸. Naselje je poznato iz povijesnih vrela⁵⁹ i iz itinerarija. Nalazilo se u Liburniji, na cesti *Salona – Burnum* i smješta se u današnji Tepljuh (Bojanovski 1974: 207).

U ojkonimu *Promona* najjednostavnije bi bilo vidjeti sufiks -*ōna*⁶⁰, no tada je pitanje što je u korijenu imena. Mayer (I: 280; II: 74) je pak povezivao s lat. *ē-mineō*, *prō-mineō* ‘stršati’ < ie. **men-* ‘izdizati se, stršati’ (usp. i lat. *mōns* ‘planina’, srvelš. *mynydd* ‘planina’, stnord. *møna* ‘stršati’). Tada bi početno *Pro-* vjerojatno bilo prefiks sa značenjem ‘ispred’ (< ie. **pro*, usp. lat. *prō* ‘ispred’, grč *προ* ‘id.’, skr. *prá* ‘ispred, naprijed’).

⁵⁵ Drugi primjer bio bi Blandona – Βλανδῶνα, ali to nije sigurno (Mayer II: 202).

⁵⁶ Putanec (1970: 148) je ovo tumačio obrnuto, da je -*nd-* u *Dindari* nastalo diferencijacijom od -*n-* koje se još vidi u liku *Dinara*. Drugim riječima, da se u romanskome dogodila promjena -*n-* > -*nd-*, a hrvatski bi oronim u tome slučaju čuvao stariji, „ilirski“ konsonantizam.

⁵⁷ Kratko -*i-* dalo bi u slavenskom -*ь* (**Dīnar-* > **Dьnar-* > hrv. **Dnar-*). Kratko -*a-* rezultiralo bi sufiksom -*ora* (**Dinār-* > **Dinor-*).

⁵⁸ Πρωμόνα (Ap. III. 12.25–27), Πριάμωνα (Strab. VII, 5, 5), *ια* treba ispraviti u *ω*, *Promona* (Tab. Peut.; An. Rav. IV, 16 (211, 2)); *aquae Promo[nensis]*, *pagani Prom[onenses]* (CIL III 14969, 2).

⁵⁹ *Promona* je bila izvorno liburnska gradina koju su osvojili Delmati, a u rimskome osvajanju Ilirika u 1. st. bila je jedno od posljednjih delmatskih utočišta (usp. Bojanovski 1988: 44, Šašel-Kos 1986: 141).

⁶⁰ Kao npr. u *Albōna*, *Salōna*, *Flanōna* i sl. Na dugo *ō* u sufiksu upućuje zapis kod Strabona, što bi značilo da je kod Apijana krivo napisano, usp. bilj. 58.

Hrvatski lik *Pròmīna*⁶¹, *Pròmina*⁶² ne odgovara u potpunosti antičkomu *Pròmōna*⁶³. S obzirom na to da je antičko ime ojkonom, ono bi kao rana posuđenica u slavenski prešlo u muški rod⁶⁴. U Vitezovićevoj Kronici (i prema Vitezoviću kod Kačića, ARj XII: 356) nalazi se ojkonom *Promin* i označuje grad u Liburniji koji je osvojio August, tj. upravo antičku *Promonu*. Oronim *Promina* nastao bi od toga hrvatskog ojkonima *Promin* promjenom roda u ženski prema ženskome rodu hrvatske imenice *planina* ili *gora* (usp. Skok ERHSJ III: 50). Formalni je problem različit rezultat dugoga *o* u prvome slogu u odnosu na dugo *o* u drugome slogu. U drugome je slogu očekivan razvoj $\bar{o} > \text{slav. } y > \text{hrv. } i$, pa bi se i u prvom slogu očekivao isti rezultat, dakle nešto poput **Prīmīn*. Mayer (I: 280) je uklonio ovu poteškoću tako da je pretpostavio da je prvo *o* sačuvano zbog ukrštanja s hrvatskim (glagolskim) prefiksom *pro-*.

Iz dosad iznesenoga vidljivo je da treba iznimno oprezno povezivati suvremena i antička imena, odnosno da ono što se na prvi pogled čini sličnim nije uvijek tako.

5. Zajednički o oronimima

U antičkim je vrelima općenito zabilježen mali broj oronima, a tako je i na hrvatskome području. S obzirom na taj mali broj oronima, generalizacije su uvjetne. Uvjetne su i podjele, imajući u vidu da se naša znanja o predslavenskim oronimima većinom sastoje od uglavnom nedokazivih pretpostavki. S ovim ogradama na umu treba čitati i sljedeće odlomke:

5.1. MORFOLOŠKE OSOBINE. Većina je oronima zabilježena u jednini: *Adrion*; *Albion*, *Albanon*; *Almas*; *Aureus*; *Bulsinius*; *Claudius*; *Massaron*. Za one u množini, *Albia*, *Bebia* / *Biblia*, *Alpes Delmaticae*, pretpostavljeno je da označuju planske nizove.

U grčkim vrelima zabilježeni oronimi imaju oblik srednjega roda, prema grčkoj imenici *ὄρος* 'planina, gora' koja je srednjega roda: sg. *Adrion*, *Albion*, *Albanon*, *Massaron*, pl. *Albia*, *Bebia* / *Biblia*. Latinska riječ za planinu, *mons*, muškoga je roda, pa su očekivani i oronimi u muškome rodu. Takav je *Claudius*, dok se za *Ulcirus*, *Aureus*, *Bulsinius*, s velikom sigurnošću uspostavlja takav nominativ. Kod oronima *Almas* nije siguran ni nominativ ni rod.

5.2. Da bismo oronime mogli ZNAČENJSKI podijeliti, potrebno je znati njihovu etimologiju, no većina je etimologija nesigurna. Ipak, u predloženim etimologija-

⁶¹ ARj XII: 356; potvrde od 19. st.

⁶² HER s. v. Promina.

⁶³ Duljina prvog *o* potvrđena je kod Apijana.

⁶⁴ Kao npr. u *Labin*, *Solin*, *Plomin*, usp. bilj. 60.

ma prevladavaju geomorfološke odlike planina kao motivacija (*Almas, Bulsinius, Massaron, ?Ulcirus*); za dva je oronima moguće pretpostaviti antroponimijsko postanje (*?Bebia, Claudius*), a jedan je možda motiviran nazivom životinje (*Ulcirus*). Od drugoga oronima transonimizacijom postao je oronim *Alpes Delmaticae*. Oronim *Aureus* jezično je razumljiv, ali nije utvrđeno na što se odnosi pridjev ‘zlatan’.

5.3. Za STRATIFIKACIJU oronima u teoriji nije nužno poznavati dublju etimologiju, ali je potrebno znati kojemu jeziku pripadaju. U praksi, predrimski slojevi (osim grčkoga i eventualno keltskoga) određuju se na temelju (dublje) etimologije kao „drugi indoeuropski“ odnosno „predindoeuropski“. Stratifikacija koja slijeđi okvirna je:

latinski: *Aureus, Claudius, ?Bebia, Alpes Delmaticae*

drugi indoeuropski⁶⁵: *?Albion, Alman, Bulsinius, Massaron, Ulcirus; ?Dindari, ?Promona*

predindoeuropski⁶⁶: *Adrion, ?Albion*

Premda ne iznenađuje, valja istaknuti nepostojanje grčkoga sloja u oronimiji. Grci su bili izrazito pomorski orijentirani, pa se grčki toponimi u pravilu nalaze na najužem obalnom pojasu i na otocima. Uz to, ukupan broj grčkih toponima na našem tlu višestruko je manji od latinskih ili „ilirskih“, pa je i s te strane mala vjerojatnost da bi u tako uskome skupu predslavenskih toponima kao što su oronimi postojao i grčki sloj.

5.4. Od svih oronima obrađenih u ovome radu KONTINUITET do današnjeg doba sačuvao je jedino *Massaron – Mosor*, no ni taj kontinuitet nije sasvim pravilan. Pravilnost je oslabljena time što oronim nije posvjedočen izravno u antici i time što je u hrvatskome muškoga roda. Glede ostalih oronima s kontinuitetom, za oronim *Bulsinius* bio je predložen vrlo nategnut kontinuitet. Formalni problemi u kontinuitetu postoje i kod parova *Dindari – Dinara* i *Promona – Promina*. Možemo zaključiti da oronimi na hrvatskom tlu u principu nisu zadržali imenski kontinuitet iz predslavenskoga razdoblja. Premda dozvoljavamo ograde uz ovu tvrdnju, njome želimo ukazati na oprez potreban pri određivanju nekoga suvremenog hrvatskog oronima kao predslavenskoga.

5.5. Za gotovo sve oronime predložena je neka konkretna ubikacija, no skloni smo misliti da su antički pisci samo okvirno bilježili najistaknutije planine, skupine planina ili planinske lance. Pojam planine vjerojatno prilično ovisi o točki gledanja, a antički autori nisu iz viđenja poznavali područje o kojem pišu.

⁶⁵ To su oronimi koji nisu latinski ili grčki, a povezuje ih se s inače dobro poznatim indoeuropskim korijenima. Taj bi se sloj u starijoj literaturi nazivao *ilirskim*. Usp. i bilj. 1.

⁶⁶ Predindoeuropski su oronimi oni koje se ne može izvesti iz dobro poznatih indoeuropskih korijena.

U tablici koja slijedi navedeni su obrađeni oronimi i njihove stvarne ili predložene ubikacije. Oronimi su poredani po visini.

Antičko ime	Današnje ime	Najviši vrh	Visina (u metrima)
<i>Adrion Dindari</i>	Dinara	Troglav	1913
?Alperium	?Kamešnica Vaganj (prijevoj)	Konj	1856 1173
Bebia/Biblia	1. Velebit 2. Kozara	1. Vaganski vrh 2. Lisina	1. 1757 2. 978
Bulsinius	Tušnica (BIH)	Vitrenik	1697
Ulcirus	Ilica	Veliki vrh	1654
Albion/Albia/ Albanon = ?Alpes Delmaticae	Velika Kapela Mala Kapela	Kula Seliški vrh	1534 1279
Massaron	Mosor	Veliki Kabal	1339
<i>Promona</i>	Promina	Čavnovka	1147
Claudius	Psunj / Papuk Ivanščica Moslavačka gora	Brezovo polje / Papuk Ivanščica Humka	984 / 953 1059 489
Almas	Fruška gora	Crveni čot	539
Aureus	Banska kosa	Kamenjak	244

Na geomorfološki raznolikome području kao što je hrvatsko očekuju se brojna imena gora, planina, brda i svih ostalih manjih i većih uzvisina, baš tako kako je u suvremenoj hrvatskoj toponimiji. Neobično je stoga da su oronimi na našem tlu slabo zastupljeni u antičkim vrelima. Iako je raznovrsnost reljefa zacijelo bila primijećena od najranijega doba, u antičkim je vrelima posvjedočen samo malen broj imena gora i to onih najistaknutijih, za razliku od daleko brojnijih imena otoka, rijeka i naselja.

Antička vrela (kratice i korištena izdanja)

- An. Rav.*, Anonimni Ravenjanin, Kozmografija (*Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, M. Pinder, G. Parthey, Berlin, 1860.).
CIL, Corpus Inscriptionum Latinarum.
Dion C., Dion Kasije, Rimska povijest (*dijelovi teksta dostupni u Šašel-Kos 1986.*).
- Eutr.*, Eutropije, Brevijarij (*Eutropi Breviarium Ab Urbe Condita cum Pauli Ad-ditamentis et Versionibus Graecis*, dostupno na <http://daten.digitale-sammlungen.de/0000/bsb00000787/images/index.html?seite=1>, posljednji pristup 06/11/12 u 13:06).
- Farlati*, Daniele Farlati, Illyricum Sacrum (*Illyrici Sacri Tomus Primus, Ecclesia Salonitana, Daniele Farlati, Venetiis, 1752.*).
- Hist. Aug. Prob.*, Historia Augusta, Vita Probi (*The Scriptores Historiae Augustae, vol. III, with an English translation by David Magie, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge–London, 1991.*).
- ILS*, *Inscriptiones Latinae Selectae*, H. Dessau, Berlin, 1902. (vol. 2.1).
- It. Ant.*, Antoninov itinerarij (*Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*, G. Parthey, M. Pinder, Berlin, 1848.).
- Not. dign. occ.*, Notitiae dignitatum in partibus occidentis.
- Plin.*, Plinije Stariji, Naturalis Historia (C. *Plinii Secundi Naturalis Historia*, D. Detlefsen, Berlin, 1866., vol. 1).
- Ptol.*, Ptolemej, Geografija (*Claudii Ptolemaei Geographia*, C. F. A. Nobbe, Leipzig, 1843.; *Die Geographie des Ptolemaeus*, O. Cuntz, Ayer Publishing, 1923.).
- Strab.*, Strabon, Geografija (*Strabonis Geographica*, G. Kramer, Berlin, 1844., vol. 1, 1847., vol. 2).
- Tab. Peut.*, Tabula Peutingeriana (dostupno na <http://peutinger.atlantides.org/map-a/>, posljednji pristup 06/11/12 u 13:16; i na http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost03/Tabula/tab_intr.html, posljednji pristup 23/11/12 u 10:25).
- Vell.*, Velej Paterkul, Historia Romana (*Velleius Paterculus, Historia Romana*, tekst i prijevod dostupni na http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/home.html, posljednji pristup 06/11/12 u 13:15).

Literatura

- ANREITER, PETER. 2001. *Die Vorrömischen Namen Pannoniens*. Series Minor 16. Budapest: Archaeolingua.
- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–XXIII*. 1880. – 1976. Zagreb: JAZU.
- BABIĆ, STJEPAN. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU.
- BOJANOVSKI, IVO. 1974. *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*. Djela ANUBIH 47. Sarajevo: ANUBIH.
- BOJANOVSKI, IVO. 1988. *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Djela ANUBIH 66. Sarajevo: ANUBIH.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. 2010. Toponomastičko nazivlje između imenoslovlja i geografije. *Folia Onomastica Croatica*, 19, Zagreb, 37–46.
- BULIĆ, FRANE. 1919. Mučenici Solinski. *Bogoslovska smotra* 10/1, Zagreb, 1–26.
- CUNTZ, OTTO. 1923. *Die Geographie des Ptolemaeus*, Ayer Publishing.
- ČAČE, SLOBODAN. 1995. *Civitates Dalmatiae u Kozmografiji Anonimnog Ravenjanina*. Zadar: Arheološki muzej Zadar.
- DE VAAN, MICHIEL. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. Leiden: Brill.
- DICKENMANN, ERNST. 1969. Kroatische Bergnamen. *Beiträge zur Namenforschung*, NF, 4/3, Heidelberg, 231–254.
- DOMIĆ KUNIĆ, ALKA. 2006. Bellum Pannonicum (12.–11. pr. Kr.). Posljednja faza osvajanja južne Panonije. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 39, Zagreb, 59–164.
- ERHSJ = SKOK, PETAR. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–IV*. Zagreb: JAZU.
- ESSJ = *Etimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov, I–XXXIV*. 1974. – 2008. Moskva: Nauka.
- GRAČANIN, HRVOJE. 2011. *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*. Zagreb: Plejada.
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Zagreb: Novi Liber.
- HOLZER, GEORG. 2007. *Historische Grammatik des Kroatischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- JIREČEK, CONSTANTIN. 1902. Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. Erster Theil. *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 48, Wien, 63–104.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV. 1976. *Ancient languages of the Balkans*. Trends in linguistics. Paris: Mouton.

- KRAHE, HANS. 1954. *Sprache und Vorzeit; Europäische Vorgeschichte nach dem Zeugnis der Sprache*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- KRAHE, HANS. 1964. *Unsere ältesten Flussnamen*. Wiesbaden: Otto Harassowitz.
- MATASOVIĆ, RANKO. 1995. Skokove 'ilirske' etimologije. *Folia onomastica Croatica*, 4, Zagreb, 89–101.
- MATASOVIĆ, RANKO. 1997. O metodologiji onomastičkih istraživanja (na primjeru keltske onomastike). *Folia onomastica Croatica*, 6, Zagreb, 89–98.
- MATASOVIĆ, RANKO. 2009. *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*. Leiden-Boston: Brill.
- MAYER, ANTON. 1957, 1959. *Die Sprache der alten Illyrier I, II*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- MAYRHOFER, MANFRED. 1987. – 2001. *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- MILLER, KONRAD. 1916. *Itineraria Romana*. Stuttgart: Strecher und Schröder.
- MILOTIĆ, IVAN. 2010. *Rimska cestovna baština na tlu Hrvatske*. Zagreb: Hrvatsko društvo za ceste – VIA VITA.
- PATSCH, KARL. 1909. Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 11, 104–183.
- PUTANEC, VALENTIN. 1970. Diferencijacija konzonanata tipa n > nd u hrvatsko-srpskom jeziku. *Filologija*, 6, Zagreb, 139–153.
- RE = *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: neue Bearbeitung*. 1894. –1980. Stuttgart: J. B. Metzler.
- SCHRAMM, GOTTFRIED. 1981. *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrhundert n. Chr.* Stuttgart: Anton Hiersmann.
- SKOK, PETAR. 1920. Studije iz ilirske toponomastike. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXXII, 29–45.
- SKOK, PETAR. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Zagreb: Jadranski institut JAZU.
- ŠAŠEL KOS, MARJETA. 1986. *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*. Ljubljana: SAZU.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- TEKAVČIĆ, PAVAO. 1976. O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslovenskog romanstva u svjetlu toponomastike. *Onomastica Jugoslavica*, 6, Zagreb, 35–56.
- WOLF, HEINZ JÜRGEN. 1996. Gemeinromanische Tendenzen IX. Onomastik. *U: Lexikon der Romanistischen Linguistik II*, Tübingen: Niemeyer, 387–422.

On oronyms in ancient sources
(Examples from the Croatian pre-Slavic toponymy)

Abstract

The paper analyzes pre-Slavic oronyms, i.e. the proper names of hills, mountains, mountain ranges, etc., situated within current and historical Croatian territory. The focus is on oronyms recorded in ancient sources. Attestations of every oronym in ancient sources are quoted, and the possible or probable location and etymology of each are provided. In conclusion, an attempt is made to describe the common characteristics of the category of pre-Slavic oronyms within Croatian territory.

Ključne riječi: toponimi, oronimi, predslavenski toponimi, antička vrela, ilirski, stratifikacija

Key words: toponyms, oronyms, pre-Slavic toponyms, ancient sources, Illyric, stratification